

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:

William Wharton: *Shrapnel*

Fordította:

Illés Róbert

Szerkesztette:

Lázár A. Péter

Prológus

Amikor a gyerekeink kicsik voltak, mindig azt akarták, hogy meséljek. Szerettem mesélni nekik, de voltak bizonyos történetek, amelyeket sose mondtam el. A mesélésre még fiatal srácként, nyolc-kilenc éves koromban szoktam rá, rémtörténeteket találtam ki a hűgomnak.

A mesék nagy része, amelyeket a négy gyerekünknek meséltem, egy Franky Furbo nevű rókáról szóltak. Ezeket a történeteket 1956-ban kezdtem mesélni, amikor a legidősebb lányunk négyéves volt, és 1978-ban hagytam abba, amikor a legkisebb gyerekünk tizenkettő lett. Többnyire „ébresztő” történeteknek szántam őket reggel, amikor még frissek voltak ők is meg én is, nem pedig esti meséknek.

Szerencsésnek mondhatjuk magunkat, mert felnőtt életem túlnyomó részében nem kellett elmennem otthonról dolgozni, és gyakran előfordult, hogy a gyerekeink sem jártak iskolába. Franky Furbo – és társai – jó tanárnak bizonyultak.

Néha azonban a gyerekeink másmilyen történeteket akartak hallani, amelyeknek nem Franky Furbo a hőse. Az én gyerekkori élményeimre voltak kíváncsiak, vagy olyan meséket követeltek, amik úgy végződnek, hogy „és boldogan éltek, amíg meg nem haltak”. A legidősebb lányunk „boldogan éltek” meséknek hívta ezeket. Nagyritkán pedig

Cartaphilus Könyvkiadó, Budapest, 2011

A kiadvány a szerző, illetve képviselője, a Rosalie Siegel

International Agent, Inc. jóváhagyásával készült.

Copyright © William Wharton, 1998

Hungarian translation © Illés Róbert, 2011

ISBN 978-963-266-192-6

háborús történeteket akartak, hogy meséljek arról, mi történt velem a második világháborúban.

Azokat a történeteket nem volt kedvem elmondani nekik, ezért megpróbáltam eltéríteni őket a szándékuktól. A gyerekek azonban elképesztően makacsok tudnak lenni, ezért amikor végül tényleg meséltem nekik a háborúról, akkor viszonylag vicces epizódokat idéztem fel arról, hogyan egészítettem ki az ellátmányomat, vagy hogyan bújtam ki különböző rendszabályok alól – csupa jelentéktelen esemény.

A *Madárka* című regényem utolsó előtti fejezetében egyik jelentős háborús élményemet dolgoztam fel, egy olyan mesét, amit nem meséltem el a gyerekeimnek. Az *Éjjelre kitisztult* egy másik ilyen történet körül forog. Az *Éjjelre kitisztult* azért írtam, mert felmerült, hogy újra bevezetik a sorozást, és fiatal férfiakat fognak gyilkolni, illetve meghalni küldeni. Kötelességemnek éreztem, hogy elmondjam, amit a háborúról tudok, hogy elmeséljem az egészet a maga abszurdításában.

New Yorkban egyszer Kurt Vonneguttal vacsoráztam. Megkérdezte, hogy „Milyen volt a te háborúd?” Válasz helyett hetykén felsoroltam, hányszor állítottak hadbírószág elé. Rossz választ adtam. A háború számomra borzalmas trauma volt. Rettegtem, nyomorultul éreztem magam, és minden bizalmamat elveszítettem az emberekben, legfőképpen önmagamban. Rettenetesen rossz élmény volt.

Ezt a könyvet sem volt kellemes megírnom. Mélyre ásva előkerültek ifjúkorom vértől és bűntudattól bűzlő eltemetett bűnei. Sok olyasmi történt velem vagy miattam, amire nem vagyok büszke, amire nincs mentségem: érzéketlenség, gyávaság, kapzsiság, csalás. Ezeket a történeteket soha nem meséltem el a gyerekeimnek. Az egóm nem volt elég erős ahhoz, hogy ezt elbírja, és talán még most, túl a hetvenötön sem vagyok elég erős hozzá. Majd kiderül.

Mikor a háború után hazatértem, próbáltam kiírni magamból ezeket a feldolgozhatatlan élményeket. Ötven százalékos hadirokkantként a Kaliforniai Egyetem hallgatója lettem. Túl könnyen elsírtam magam, nehezen barátkoztam, és nem tudtam aludni. Álmatlan éjszakáimon megpróbáltam szavakba önteni ezeket az eseményeket, az érzéseimet, saját elveszettségemet. A mérnöki karról átjelentkeztem a bölcsészkarra. Éjjeliőr lettem egy kis rövidáru üzletben. Festő akartam lenni, de az üzlet hátsó részében, ahol éjjelente őrködtem, tudtomon kívül megtanultam írni. Minden reggel elolvastam, amit éjszaka írtam, aztán összetéptem, és lehúztam a vécén.

A *Madárkában* leírtam az első igazán negatív élményemet, amely a katonaságnál történt velem. Egy hideg decemberi hajnalon kivezényeltek minket Harrisburg mellé szünet lapátolni. A lapáttal pofán vágtam egy tizedest, mire megfenyegettek, hogy rögtönítélő hadbírószág elé állítanak. A bíróság azonban csak laktanyafogságra ítélte, egészen addig nem hagyhattam el a körletemet, amíg be nem hajóztak a georgiai Fort Benningbe, a gyalogsági támaszpontra. Ez volt az első személyes reakcióm a katonaság fojtogató elvárásaira.

Nem tudtam beletörődni, hogy katonaként bármilyen parancsot gondolkodás nélkül végre kell hajtanom. A szigorú hatalmi hierarchiát pedig egyenesen személyes sértésként éltem meg. Lehetőségeimhez mérten harcoltam a katonai szellemiség ellen, de mindhiába. Végül fölém kerekedtek. Megtanítottak gyilkolni. Kiképeztek arra, hogy természetes életösztönömet megtagadva olyan okokból kockáztassam az életemet, melyeket gyakran nem értettem, néha pedig képtelen voltam elfogadni.

Birnbaum

A kiképzés Fort Benningben 1944-ben legalább tizenkét hétig tartott. Ez idő alatt végigszenvedünk harminc mérföldes erőltetett meneteket, tartunk lögyakorlatokat, sárban kúszunk, miközben folyamatosan lónek a fejünk fölött – egyszóval minden értelmetlen gyötrelmet, amit csak ki tud eszelni a katonaság.

A szakaszunkban van egy fiatal srác, Birnbaumnak hívják (a neve azt jelenti, hogy „körtefa”). Zsidó, és ő tényleg katonára akar lenni, hogy németeket ölhessen. Sokkal inkább tisztában van a hitleri borzalmakkal és rasszizmussal, mint mi.

Birnbaum reménytelen eset; igazi két lábon járó szerencsétlenség, egy kölyökképző kétbalkezes marha. A legegyszerűbb dolgokat se tudja rendesen megcsinálni, a zubbonya begombolása is kihívást jelent számára. Még segítséggel is alig tudja elfogadható állapotba hozni az ágycsészét ellenőrzésre. Nem szándékosan ekkora barom. Tényleg igyekszik mindent megcsinálni, amit kérnek tőle. Szánalmas egy figura. Könnyek szöknek a szemembe, amikor látom, milyen elszántan koncentrálni, hogy megoldjon valami végtelen egyszerű feladatot. Valahogy mindig mindent elront, akárhányszor próbálunk neki segíteni.

A szombat reggeli szemlén a szerencsétlen Birnbaumnál mindig találunk valamit; hol a hevedere van megcsavarod-

va, hol a gyalogsági ásója koszos, máskor a bögréjében találunk egy kis odaszáradt kávémaradékot vagy a rohamfelszereléséből hiányzik valami életbevágóan fontos eszköz. A katonaság nem csak az egyént bünteti. Birnbaumot beosztják konyhai szolgálatra vagy valami más piszkos munkára, például latrinapucolásra. Valamint az egész rajnak vagy szakasznak megvonják a hétvégi kimenőjét.

Az egyik szemle után az egész századnak törlik a hétvégi eltávját. Szóval nem csak szintiszta altruizmusból próbálunk segíteni Birnbaumnak. A tisztések és a tisztek szemmel láthatóan képtelenek beletörödni, hogy Birnbaumtól soha nem lesz igazi katona. Megteszünk minden tőlünk telhetőt, de minél jobban igyekszünk, annál rosszabbul sülnek el a dolgok.

A napi fegyverellenőrzést egy végtelenül rosszindulatú hadnagy végzi. A kiképzőosztag tagja, aminek *cadre* a neve, de két szótagnak ejtik, nem úgy, mint a franciák. Perkins hadnagy Tennessee-ből érkezett, korábban a Tennessee-i Nemzeti Gárda tagja volt, és nagyon rászáll szegény Birnbaumra.

Egy alkalommal végre sikerül Birnbaumot átnyomnunk a kaszárnyaszemlén. Zsinórban két hétvégi kimenőnket is megvonták már miatta, ezért nagyon elszántak vagyunk. Tisztára súroljuk a hevederét, kipucoljuk a bakancsát, addig gyakoroltatjuk vele a fegyverforgatást, míg tökéletesen tudja, vagy legalábbis olyan tökéletesen, amennyire egy ilyen nyomorulttól, mint Birnbaum, elvárható. Már csak a fegyverellenőrzés van hátra kint a gyakorlótéren.

Az én feladatomban kitisztítani a fegyverét. Teljesen szétszerelem. Addig pucoválom a csövét egy ronggyal, míg egy porszemnyi piszok sem marad rajta. Kikapargatom a tusa-
borító lemez mellé száradt retket, beolajozom a hevedert, sőt még az ütőszegét is fényesre súrolom. Végül lopok egy

kis acélgyapotot a kantine konyhájáról. Szigorúan tilos acélgyapotot végighúzni egy M1 puska csövén, de ezzel a módszerrel lehet a legbiztosabban elérni azt a szintű fényességet, amelyet az ellenőrzést végző tiszt elvár, amikor hüvelykujja körmét tükröként használva belenéz a fegyver csövébe. A cső egész hosszában a körme rózsaszínjé akarja látni, amelyet csak a huzagolás vékony, kecses vonala szakít meg.

Egyszóval készen állunk a mindent eldöntő ellenőrzésre. Alaposan megvizsgáljuk Birnbaumot, nincs-e félregombolva a zubbonya, beállítjuk a sapkáját a katonaság által előírt módon, kétujjnyival a jobb szemöldök fölé. Röviden átveszünk vele, hogyan ne koszolja össze a puskatust, amikor „pihenj”-t vezényelnek. Elgyakoroljuk vele, hogyan emelje fel a puskát a lehető leggyorsabban, amikor meghallja a „fegyverrel tisztelegj” vezényszót. Biztosra vesszük, hogy Perkins megint kipécézi magának Birnbaumot, mindig megteszi.

Az egyik legszeméremesebb dolog az egész procedúrában a fegyver tisztaságának rituális ellenőrzése. Felsorakozunk egyvonalban, és magunk mellett tartjuk a fegyvert. A tiszt elkiáltja magát, hogy „vigyázz”, aztán „fegyverrel tisztelegj”, majd „fegyverellenőrzés”. Mire mindnyájan az előírt módon magunk elé tartjuk a puskát, és hüvelykujjal kipattintjuk a závarzatot. Az ellenőrzést végző tiszt ekkor elsétál előttünk, végigmér minket, hátha megakad a szeme valami rendellenességen: egy ferdén álló sapkán, egy kigombolódott gombon, egy porszemen, akármin. Aztán találmásra megáll egy baka előtt, és alaposan szemügyre veszi. Ilyenkor bármi előfordulhat; van, hogy kérdéseket tesz fel neki, vagy valamelyik ruhadarabját, esetleg a haját véleményezi. Amihez csak kedve van.

Általában egy tiszt lohol a nyomában, jegyzeteli, amit a tiszt mond, és riportra hívja a katonákat. Ez nem jó. Ami-

kor a tiszt megáll az ember előtt, a legvalószínűbb, hogy a puskáját fogja megvizsgálni. Ezt azzal kezdi, hogy kikapja a fegyvert az illető kezéből. Ha jól csinálja – az ő szempontjából jól; a bakáéból rosszul –, akkor a tus pont lágyékon vágja szerencsétlen katonát. Az a célunk, hogy addig gyakoroljuk a fegyver elengedésének tökéletes ütemét, hogy ideális esetben a tiszt elejtse a puskát.

A szemét és a vállát figyeljük, abból próbáljuk kitalálni, mi a szándéka. Megpróbál átverni. Ha úgy ejtjük el a fegyvert, hogy ő nem nyúl érte, végünk van. Csak abban reménykedhetünk, hogy sikerül időben elengedni, és nem vágnak tükön a tussal. A kisördög azonban mindnyájunkban ott motoszkál, és titokban azért imádkozunk, hogy megtörténjen a csoda: a tiszt a fegyverért nyúl, elvétí, és a puska a földre zuhan. Hallottunk már ilyen esetről, de látni még soha nem láttuk. A szabályzat szerint, ha egy tiszt elejt egy fegyvert, akkor azt kötelessége kitisztítania a katona megelégedésére.

Birnbaum soha nem fog eljutni arra a szintre, hogy egy tisztje elejtse a fegyverét. Azon dolgozunk, hogy az azonnali kasztrálástól megóvjuk. Ilyet láttam már jó néhányszor: a szerencsétlen baka a porban csúszva markolássza a tökeít, és próbálja visszafojtani az üvöltést. Birnbaummal eddig kétszer fordult elő, az egyik alkalommal lehányta Perkins bakancsát. De ezúttal jó ütemben engedi el. Egy emberként lélegzünk fel. Perkins megvizsgálja a tusaborító lemezt, az illesztéseket, az elsütő szerkezetet, aztán bedugja a hüvelykujját a csőbe. Magabiztos vagyok. Közvetlen az előtt vizsgáltam meg a csövet, hogy villanyoltás előtt felraktuk a fegyvertartó állványra. Makulátlanul tiszta volt.

Perkins hadnagy hosszasan tanulmányozza a puszkacsövet. Oldalra billenti, hogy jobban essen rá a fény, a másik szemével is megnézi. Elfehéredik az arca. Aztán elvörösö-

dik. Kettővel jobbra állok Birnbaumtól, és fogalmam sincs, mi lehet a gond. Perkins hadnagy előbb lesüti a tekintetét, majd az égre emeli. Átadja a fegyvert a mögötte álló Muller tizedesnek. Muller bedugja lerágott körmű hüvelykujját, aztán olyan hosszú ideig bámulja a puska csövet, hogy majd kiesik a szeme. Remegni kezd a keze. Perkinsre pillant, majd újra a fegyverre néz. Az állkapcsa is remeg, mintha nem tudná eldönteni, hogy eltátsa a száját a döbbenettől, vagy inkább dühödten összeszorítsa. Közel tolja a képét Birnbaum arcához.

– Birnbaum katona, mi a jó bűdös francot művelt ezzel a puskával?

– Kitisztítottam, uram.

Birnbaum büszkén kihúzza magát. Egy tizedest sosem szólítottam uramnak, ez csak a tiszték kiváltsága, de ez a függelemsértés most megtorlatlan marad.

Muller vesz egy mély lélegzetet, és újra belenéz a csőbe. Perkins hadnagy elveszi Mullertől, és ő is belenéz még egyszer, mintegy igazolandó legsötétebb félelmeit.

– Közlegény, mi a tetves kurva étellel tisztította meg ezt a fegyvert, kénsavval?

– Acélgypottal, uram, acélgypottal!

Az egész raj hallja Birnbaumot, érzem, ahogy csorog az izzadság a hátamon. Perkins hadnagy Mullerhez fordul.

– Tizedes, rendelje be ezt az embert kihallgatásra.

Utána Birnbaumhoz fordul.

– Közlegény, addig nem hagyhatja el a körletet, amíg össze nem ül a hadbíróság.

Most az egyszer a mi kimenőnket nem vonják meg, de szerencsétlen Birnbaum ott marad egyedül a kaszárnyában.

Mielőtt kimegyek a városba, megkérdezem tőle, mi a franc történt. Nem értem a dolgot. Kiderül, hogy Birnbaum, nagy igyekezetében, nehogy hibát találjanak nála, egész éj-

jel fent volt, és a sötétben órákon keresztül suvickolta acélgyapottal a fegyver csövét.

Később sikerül vetnem egy pillantást az ominózus fegyverre, de az már egyáltalán nem úgy néz ki, mint egy M1 puska. Birnbaum olyan buzgó volt, hogy teljesen lekoptatta a huzagolást a cső belsejéről, és gyakorlatilag tizenkettes kaliberű sörétes puskává alakította. Tisztának tiszta, azzal nincs gond; de egy átlagos harmincas lövedék valószínűleg kicsúszna belőle, vagy minimum összevissza szitálna a levegőben, miután elsütik a fegyvert.

Birnbaumot rögtönítélő hadbírótság elé állítják; nyolcvanhét dollár büntetést kap, meg kell térítenie a fegyver árát. Az összes cuccát elviszik a körletből, és máshová vezénylik. Egyikünk se találkozik vele többet. Attól fogva a rajunkat „Acélgyapotnak” csúfolják.

Remélem, Birnbaum túlélte a háborút. Valószínűleg jó katona lett belőle. Már ha létezik olyan egyáltalán.

Williams

Az egyik barátom, egy Williams nevű srác volt a felelős Birnbaum felkészítéséért a fegyverellenőrzésre. A hadbíró-sági tárgyalás után a fejébe veszi, hogy bosszút áll Birnbaumért, és eléri, hogy Perkins elejtse a puskát. Kétségkívül van valami csábító az ötletben, ezért sikerül engem is rávennie, hogy részt vegyek benne. Órákon keresztül állunk egymással szemben és gyakorlunk. Felváltva játszunk a hadnagy szerepét, és különböző apró trükkökkel próbáljuk elérni, hogy a másik elvéte a mozdulatot. Mindkettőnknek könnyebben megy a tiszt szerepe, mint az ellenőrzésre váró bakáé. Ennek ellenére félelmetesen gyorsakká válunk abban, hogy mikor kell elengednünk a puskát. Eljutunk arra a pontra, amikor a szem vagy a test egyetlen apró jeléből is ki tudjuk olvasni a szándékot. Esküszöm, Williams képes a gondolataimban olvasni. Amelyikünknek sikerül elérnie, hogy a „tiszt” elejtse a fegyvert, az nyer negyed dollárt a másiktól. Két hét elteltével három dollár mínuszban vagyok. Szép kis summa, tekintve, hogy a zsoldom mindössze havi ötvennégy dollár.

Végül letudjuk a kiképzést, és már csak egy nagy díszszemle vár ránk, utána hajóra raknak. Vagy átkerülünk egy másik gyaloghadosztályhoz, vagy egyenesen átdobnak Európába tartaléknak. Nagyon úgy fest, hogy az a rengeteg pus-

kadobató gyakorlás pocsékba megy, pedig Williams a fél karját odaadná, ha sikerülne beugratnia a hadnagyot.

Valami miatt Birnbaum óta egyetlen tiszt vagy tisztos se állt meg előttünk, és nem nyúlt a puskánk után. De aztán a nagy napon, a díszegyenruhás katonai szemlén végül megtörténik. Csak éppen nem úgy, ahogy kellene. Perkins hadnagy és egy százados ugyanis nem Williams előtt áll meg, hanem *előttem*. Tudhattam volna, hogy ez lesz, Williamset sosem csesztetik. Olyan, mintha skatulyából húzták volna ki, tökéletes a megjelenése, nincs rajta semmi kifogásolnivaló. Soha nem fogok eljutni a tökéletességnek erre a szintjére.

Nincs időm gondolkodni. Annyi sok gyakorlás után automatikusan cselekszem. Perkins szemének egyetlen apró villanására elengedem a puskát. A fegyver megpördül, és a földre zuhan, az irányzék felsérti az utána kapó Perkins ujját. Tudom, hogy Williams biztosan majd' kiugrik a bőréből örömeiben. Ugyanakkor csalódott is, amiért ismét szó nélkül elmentek előtte. Én egyszerűen csak félek. Meredten bámulok magam elé, kezem még mindig a „fegyverrel tisztelegj!” pozícióban. Nem nézek le a puskára. Perkins vet egy pillantást felsértett ujjára, aztán eltartja magától, nehogy összevérezze az egyenruháját. A szemembe néz.

– Pihenj.

Felveszem a „pihenj” testtartást, ami katonai nyelven azt jelenti, hogy negyvenöt centiméter széles terpeszben, merev lábbal várom a további parancsokat. Ha a fegyverem nálam lenne, akkor ennek „díszszemle pihenj” lenne a neve.

– Közlegény, ha a szemle véget ért, hozza be ezt a fegyvert a századirodára.

– Igen, uram.

Sarkon fordul, és a kezét még mindig eltartva magától otthagya minket. A százados folytatja a szemlét. Tudom,

hogy Perkins „privátraportra” hívott, és már előre félek, mi vár rám.

A puska még mindig a földön hever a porban. Lehajlok és felveszem. Ezzel valószínűleg legalább öt katonai előírást megszegek, de nem érdekel. Imádom azt a puskát. Több heti munkámba került, mire kiismertem, és gondosan beállítottam magamnak. Kétszáztól ötszáz méteres távolságig bármit eltalálok vele. A mai napig emlékszem a sorozatszámára: 880144.

A sok örülség közül az volt az egyik, hogy amikor végül átdobnak minket Európába, kapok egy *új* fegyvert, egy olyat, amit nem volt időm beállítani, egy olyat, amit egyáltalán nem ismerek. Semmilyen érzelmet nem táplálok az új puskám iránt. Embereket ölök vele, de soha nem érzem a magaménak. Mintha nem lenne hozzá semmi közöm. Talán éppen ez a cél. Minél személytelenebbé tenni az egészet.

Amikor visszamegyünk a kaszárnyába, Williams alig bír magával az izgatottságtól. Félrevon és magával húz a mosdóba. Van nála egy papírtasak tele szénporral meg egy tubus ragasztó, amit repülőgépmoделlek összeillesztéséhez szokott használni. Bambán figyelem, ahogy a szénport összekeveri a ragasztóval, majd ezt a masszát beleönti a csőbe és az elsütő szerkezetbe. Közben remeg a dühtől és az örömtől.

– Most aztán lesz min dolgoznia annak a rohadéknak... „Birnbaum bosszúja.” Legszívesebben egy csomag acélgyapotot is beleraknék.

Van egy olyan érzésem, hogy az már túl sok lenne, még a végén kivégzőosztag elé állítanak.

Williams elkísér a századirodáig, ahol leadom a fegyvert. Utána visszasietünk a kaszárnyába. Másnap reggel az írnök hozza vissza – mintha új lenne. Ellenőrzöm a sorozatszámot, stimmel. Nem tudom, ki tisztította ki és hogyan. Szó nélkül adják át. Remélem, hogy Muller volt az. Abban biz-

tos vagyok, hogy nem Perkins. De ha tippelnem kellene, az írnokra tenném a zsetonjaimat.

Három nappal később hajóra szállunk. A dél-karolinai Fort Jacksonba küldenek egy gyaloghadosztályhoz. Remélem, soha többé nem találkozom Perkins hadnaggyal.

Corbeil

A kiképzés során ismerkedem meg Corbeillel, aki az alattam lévő priccsen alszik. Azon kevesek közé tartozik, akiknek nem csak érettségijük van. Mesterképzésre járt a Columbiái Egyetemre, amikor besorozták. Még nálam is jobban gyűlöli a katonaságot. Filozófia szakos volt, az egzisztencializmusból akarta írni a szakdolgozatát, és az egész háborút egy felesleges és indokolatlan ostobaságnak tartja, ami kettébe töri az életét. Max a keresztneve, és állandóan olvas. A könyveinek legalább a fele franciául van, otthonról küldik neki őket. Azt mondja, hogy a laktanya könyvtára egy nagy rakás szar. Bevallom neki, hogy azt se tudom, hol van a könyvtár. Az egyik hétvégi kimenőről egy ébresztőórával tér vissza a városból. Na már most, a katonaságnál az utolsó dolog, amire az embernek szüksége van, az egy ébresztőóra.

A napirend szerint még mielőtt felkelne a nap, nagyjából fél hatkor, az ügyeletes tizedes bejön, és felüvölt mindenkit. Biztosra akar menni, hogy mindenki felkeljen, ezért üvöltve rugdossa az ágyakat, ahogy a sorok között halad. Ha valaki a fejére húzza a takarót, annak lerángatja az ágyneműjét és a földre hajítja. Ez azt jelenti, hogy az illető kezdheti előlről az egész ágyazást.

Többségünk azt csinálja, hogy a szombati szemlére beágyazunk, aztán egész héten csak ki- és becsusszanunk a